

OSJETITI VJEROVANO U CRKVI. NEKI TEOLOŠKI NAGLASCI O *SENSUS FIDEI*

Branko Murić – Marko Grčević

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

branko.muric@kbf.unizg.hr

Jurja Habdelića 4, 10410 Velika Gorica

mgrcevic1@gmail.com

UDK 272-184

<https://doi.org/10.34075/cs.60.2.7>

Prethodno priopćenje

Rad zaprimljen 2/2025

Sažetak

Članak nudi osnovne crte teološkog pojašnjenja kategorije *sensus fidei*. Ponajprije problematizira se nedovoljna izučenost ovoga pojma u našoj domaćoj teologiji, ali konstatira se i općenito nesnalaženje teologa pri određivanju ovoga pojma. Autori pojam pokušavaju definirati kao splet, klaster ulivene kreposti vjere i darova Duha Svetoga, ponajprije razuma i znanja, koji se očituje kao intuitivan osjet te daje nerefleksivan uvid duhovno-afektivnim putem o pravoj naravi neke pojave ili stvarnosti. Analizirajući kratak povijesni pregled razvoja ovoga teološkog pojma dolazi se do šireg obrisa njegova značenja. Nadalje, kroz ovaj rad se pokušava pojam *sensus fidei* staviti u različite teološke kontekste koji se mogu tumačiti ovim pojmom. Primjer toga je pozivanje učiteljstva Crkve na *sensus fidei* kad su se formulirala određena crkvena učenja. Nadalje, u ovome se radu želi reći kako *sensus fidei* nije samo kriterij prosudbe pravovjernosti, već je i pneumatološko izvorište Duhom nadahnutih praksi i učenja koji se mogu formulirati u različitim pokretima u kršćanstvu te različitim oblicima popularne religioznosti unutar i izvan Katoličke Crkve.

Ključne riječi: teologija, Crkva, osjećaj vjere, *sensus fidei*, Učiteljstvo Crkve, kriteriji razlikovanja, Duh Sveti, izvor teologije, vjerski pokreti, popularna religioznost

UVOD

Pojam *sensus fidei* ili *sensus vjere* izuzetno je bitna fundamentalnoteološka kategorija, koja se u našem eklezijalnom i teološkom kontekstu nedovoljno spominje. Općenito među teolozima ne nalazimo slaganje u određivanju ovoga pojma, tj. učenja.¹ Štoviše,

¹ Usp. David A. Tamišić, Vatican II., St. Thomas Aquinas and the *Sensus Fidelium*, Thomas P. Harmon – Roger W. Nutt (ur.), *Wisdom and the Renewal*

nerijetko se mogu susresti krive interpretacije i primjene ovoga pojma.² One idu od shvaćanja *sensusa* vjere kao autoritarnog elementa učiteljstva Crkve ili pak od druge krajnosti, a to je individualizam pojedinaca. Naša će zadaća u ovome članku biti dati kraći prikaz povijesno–teološkog razvoja te obrise definicije ovoga pojma. Prikazat ćemo ponajprije što *sensus fidei* zapravo znači te koja je njegova važnost i uloga u teološkom i ekleziološkom kontekstu. Potom se pokazuje bitnim raščlaniti i prikazati načine očitovanja *sensusa* vjere. To će biti učinjeno u drugome poglavlju ovoga članka. Prioritet nam je pokazati kako *sensus* vjere djeluje u životu pojedinca te koje su njegove bitne označnice. Stoga u članku posebno ističemo dvije riječi kojima smo naslovili ovaj članak. Ponajprije to je *osjetiti*. *Osjetiti* ima sinonim *iskusiti* ili *oćutjeti*.³ To ponajprije označava doživljaj i dojam primljen od određenog predmeta, stvarnosti ili osobe. Vjerovano jest ono što se vjeruje. *Osjetiti*, *iskusiti* ili *oćutjeti* ono što se vjeruje, znači imati dojam sadržaja (*fides qua*), ali i vjere kao čina kojim se vjeruje (*fides quae*) taj sadržaj, čina kojim smo usmjereni prema tom sadržaju.

Korisnim se čini spomenuti kako će u ovom članku više biti korišten latinski izraz *sensus fidei* ili *sensus* vjere negoli *osjećaj vjere*, koji možemo susresti u hrvatskim prijevodima. Razlog tome je pitanje izražava li pojam *osjećaj vjere* u punini ono što označava pojam *sensus fidei* ili *sensus* vjere. Je li pojam *sensus* u potpunosti istovjetan riječi *osjećaj*? Čini se uputnim dati jednu distinkciju ova dva pojma. *Sensus* bi se spretnije preveo riječju *osjet*. Pritom se misli na neku trajnu, urođenu ili darovanu sposobnost percepcije stvarnosti kao što je osjet sluha ili okusa. Pojam osjećaja nema istovjetno značenje, već više govori o nekom prolaznom dojmu kojega čovjek može dobiti pod utjecajem neke stvari te koji s vremenom prolazi. U tom smislu pojam *sensus fidei* ne bi bio neki osjećaj koji prolazi, koji je rezultat nekog dojma već bi se radilo o svojevrsnoj duhovnoj sposobnosti ili duhovnom oruđu.⁴ Stoga ćemo se u ovome članku radije držati latinskog izraza *sensus*, smatrajući kako on na bolji način izražava značenje ovog teološkog pojma.

of Catholic Theology. Essays in Honor of Matthew L. Lamb, Eugene – Pickwick, Pickwick Publications, 2016., 100.

² Usp. Gina Maria Noia, *Sensus Fidei – Whom? Retrieving Insights from Johann Adam Möhler*, *Journal of Moral Theology*, 11 (2022.) 2, 1.

³ Usp. Jure Šonje (ur.), *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2000., 773.

⁴ Usp. M. Dominikus Koster, *Volk Gottes im Wachstum des Glaubens*, Heidelberg, F. H. Kerle Verlag, 1950., 142.

1. RAZVOJ UČENJA I OBRISI DEFINICIJE *SENSUSA* VJERE

Prilikom određivanja ovoga pojma bitno je istaknuti formulaciju koju koriste papa Ivan Pavao II.⁵ i papa Franjo⁶ govoreći o *sensusu* vjere kao o daru Duha Svetoga. S druge strane *Donum veritatis* naziva *sensus* vjere vlastitošću teološke krepости vjere,⁷ a papa Benedikt XVI. *sensus fidei* naziva nekom vrstom nadnaravnog instinkta koji je u životnoj povezanosti sa samim objektom vjere.⁸ Na pitanje definiranja *sensusa* vjere kao instinkta kasnije ćemo se osvrnuti. I tu također postoje neslaganja kod pojedinih teologa. „Je li taj dar Duha Svetoga povezan s onim darovima Duha Svetoga koje tradicionalno nabrajamo, je li ovo neki novi dar povezan s bogoslovnom krepošću vjere ili je samo jedan njezin aspekt?“⁹ Što je zapravo *sensus fidei* u svojoj biti i kako ga ograditi od srodnih mu pojmova? To su sve pitanja na koja ćemo pokušati dati odgovor u prikazu koji slijedi.

Sensus fidei je dakle neko intuitivno percipiranje stvarnosti koja se tiče sadržaja vjere. Riječ je o jednom spontanom, nerefleksivnom osjetu. Pomoću njega osoba, tj. vjernik vođen ovim nadnaravnim osjetom može prosuditi spada li nešto na autentičan kršćanski sadržaj i život vjere i ćudoređa. *Sensus fidei* je oruđe Duha Svetoga koji čini unisonost, jedinstvenost naroda Božjega u njegovu bivanju jednim u onome što se vjeruje i živi. *Sensus* vjere je svijest katolici-teta kako bismo stvorili jedinstvo misli i osjećaja s ostalim vjerni-cima.¹⁰ Možemo kazati kako je *sensus* vjere zapravo sintetizirajuća dinamika naroda Božjega koja ga izvodi iz pregršti analiza i opcionalnosti i daje mu jasan smjerokaz. Štoviše, *sensus* vjere prethodi svakoj razumskoj analizi i refleksiji te joj zapravo daje smjer ili

⁵ Usp. Ivan Pavao II., *Obiteljska zajednica. Familiaris consortio* (22. XI. 1981.), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2009., br. 5.

⁶ Usp. Francis, Address to Members to the International Theological Commission on the Occasion of Its Annual Plenary Assembly (6. XII. 2013.), www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/december/documents/papa-francesco_20131206_comissione-teologica.html. (21. V. 2023.).

⁷ Usp. Kongregacija za nauk vjere, *Donum veritatis* (24. V. 1990.), br. 35., https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19900524_theologian-vocation_en.html (21. V. 2023.).

⁸ Usp. Benedict XVI., Address to the International Theological Commission on the Occasion of Its Annual Plenary Assembly (7. XII. 2012.), www.vatican.va/content/benedict-xvi/speeches/2012/december/documents/hf_ben-xvi-spe-20121207-cti.html. (21. V. 2023.).

⁹ Gina Maria Noia, *Sensus Fidei – Whom? Retrieving Insights from Johann Adam Möhler*, *Journal of Moral Theology*, 11 (2022.) 2, 86.

¹⁰ Usp. M. Dominikus Koster, *Volk Gottes im Wachstum des Glaubens. Himmelfahrt Mariens und Glaubenssinn*, Heidelberg, F. H. Kerle Verlag, 1950., 142.

ona biva besciljna, upravo bez osjećaja za konstruktivnu i pozitivnu viziju, bez osjećaja za ono što je zaista važno, bez osjećaja za ono što zaista spada na autentično kršćansko ili je pak kršćanstvu strano i nakaradno.

Ukratko uvodno kazavši što predstavlja stanoviti *sensus*, pred nama stoji zadaća sustavno izložiti teologiju ovog pojma. Uzelo bi vremena i prostora ukoliko bi se sustavno i naširoko razlagalo o ovoj temi. To nije ni cilj ovoga članka. Ovdje ćemo sažeto prikazati neke sustavne obrise poput onog biblijskog, povijesnog te ekumenskog koji nam je na poseban način važna dimenzija u ovoj temi.

1.1. Svetopisamski naglasci i temelji pojma *sensus fidei*

Tražeći biblijsko utemeljenje pojma *sensus fidei*, uzaludno ga je doslovno tražiti u svetopisamskim tekstovima.¹¹ Kako bismo pristupili ovoj temi na sintetičan način, od velike pomoći se pokazuje dokument Međunarodne teološke komisije *Sensus fidei u životu Crkve* iz 2014.¹² godine, u kojem se dobiva hermeneutski i crkveni (učiteljski) tumačiteljski pristup svetopisamskim naglascima o *sensus fidei*. Spomenuti dokument Međunarodne teološke komisije polazi iz trostruke perspektive: najprije se polazi od temeljne dimenzije biblijske vjere, a to je razumijevanje vjere kao „temelnog i odlučujućeg odgovora ljudske osobe Evanđelju“ (br. 8-10), potom se govori o osobnim i crkvenim dimenzijama objave koje su međusobno nerazdvojivo upućene jedna na drugu (br. 11-12) te se potom govori o stavu vjernika prema spoznavanju istine kroz davanje svjedočanstva (br. 13-21). Ova rasporedba je značajna jer će pokazati zašto se *sensus fidei* treba shvaćati usko vezano uz kristološko-pneumatološko načelo. Kao dobar primjer rečenoga može se uzeti što apostol Pavao kaže u Prvoj poslanici Korinćanima: „Jer tko spozna misao Gospodnju, tko da ga pouči? A mi imamo *misao* Kristovu.“ (1 Kor 2, 16). Ovdje je izvorna grčka riječ *nous*, a Vulgata ovdje prevodi na latinski „*nos autem sensum Christi habemus*“. Lutherov prijevod koristi riječ *Sinn*, a njemački *Einheitsübersetzung* kaže *Geist*.¹³ Pavao dakle u svom navještaju govori kako Kristova zajednica vjernika proživljavajući sablazan križa u njegovu uskrснуću doživljava novo rađanje svoje vjere. Ali to nije samo osjećaj nego je riječ o neče-

¹¹ Usp. Thomas Söding, *Der Sinn für Gott im Kirchenvolk*, Thomas Söding (ur.), *Der Spürsinn des Gottesvolkes*, Freiburg im Breisgau, Herder, 2016., 84.

¹² Usp. International Theological Commission, *Sensus fidei in the life of the Church* (2014.), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20140610_sensus-fidei_en.html#* (09. VI. 2023.) (dalje SF).

¹³ Usp. Thomas Söding, *Der Sinn für Gott im Kirchenvolk*, nav. dj., 84.

mu što se doživjelo, razumjelo (zato upotreba *nous-sensus*-misao) i u život preneseno kao smisao života, kao vjera u uskrslog Krista. Krist ne samo da je središte vjere kršćanske zajednice, već je i onaj koji je po Duhu Svetome nadahnjuje i oživljava kroz svjedočanstvo svjedoka vjere. Upravo svjedočanstvo o vjeri u Novom zavjetu utemeljeno je u starozavjetnom govoru o vjeri Abrahama koji je povjеровao riječi Božjoj (Post 15, 6; Rim 4,11). Vjera je dakle odgovor na iskustvo navješćaja Riječi Božje. Kršćanska tradicija poznaje dvije dimenzije vjere: *fides quae* i *fides qua*. *Fides qua* je bitan sadržaj vjere, a *fides quae* je vjera kojom se vjeruje.¹⁴ Ove dvije dimenzije su neodvojive jer bi *fides qua* sama po sebi bila suhoparna teološka formulacija, a *fides quae* bi bez ove prethodne bio nedefinirani emotivizam. No, sad se možemo slobodno zapitati; koliko su *sensus fidei* i *fides quae* srodni? Može se itekako reći da su bliski i da im je oboma izvor Duh Sveti koji nadahnjuje žar vjernika kojim vjeruje u objavljeno i obećano, ali jednako tako i *sensus* vjernika za ono što je Božje, za ono što Duh Sveti doziva u pamet (usp. Iv 14, 26).

Isus govori na Posljednjoj večeri kako će učenicima dati Odvjetnika, Duha Istine (Iv 14, 16). Duh će ih podsjećati na Isusove riječi (Iv 14, 26) te će pokazati svijetu što je grijeh, što li pravednost, a što osuda (Iv 16, 8). Ovo Isusovo obećanje ispunilo se na dan Pedesetnice te se na njega pozivamo govoreći o nadnaravnom *sensu* u vjerniku koji prima pomazanjem Duha Svetoga na krštenju i ulazeći u to pomazanje sakramentalnim i molitvenim životom. Vjernik upravo sakramentalnim životom održava svoju tijesnu povezanost s Crkvom kao zajednicom vjerujućih i nadahnutih te molitvenim životom održava svoju osobnu vezu s Bogom koji nadahnjuje pojedinca u zajedništvu zajednice.

1.2. Razvoj razumijevanja i uporabe pojma u povijesti teologije i Crkve

Već iz svetopisamskih naglasaka razvidno je da će povijesno-teološki razvoj pojma *sensus fidei* u Crkvi biti dinamičan te da taj razvoj pokazuje kako postoji povezanost između ispovijesti vjere u Crkvi i pneumatološkog načela. Upravo na to ukazuje u daljnjim brojevima i spomenuti dokument Međunarodne teološke komisije. Već se kod Tertulijana može pronaći govor o jednoj vjeri u Crkvi kao dokazu Kristove prisutnosti i vodstva Duha Svetoga.¹⁵ Augu-

¹⁴ Usp. Edward Ozorowski, *Fides qua – fides quae*, *Rocznik Teologii Katolickiej*, 8 (2009.), 33-40.

¹⁵ Usp. Tertulijan, *De praescriptione haereticorum* 21, 28, Jacques Paul Migne (ur.), *Corpus Cristianorum Series Latina* 1, Leiden, Brill, 1990., 202-203, 209.

stin kaže da je Crkva nositeljica istine, od biskupa do posljednjeg vjernika.¹⁶ Kod Augustina je također prisutno promišljanje o tome kako su svi kršćani po krštenju nastanjeni Duhom Svetim te su iz tog razloga u stanju prepoznati i formulirati ispravnu vjeru.¹⁷ Posebno se pritom moramo osvrnuti na razdoblje od Nicejskog (325. g.) do Carigradskog koncila (381. g.) u kojem su se među episkopatom širile razmirice. Pravovjernost je u tom razdoblju očuvana ponajprije od naroda Božjeg, laika, prije negoli od episkopata i hijerarhije.¹⁸ Toma Akvinski kaže da je sveopća Crkva upravljana Duhom Svetim preko hijerarhije, ali govoreći o teologalnoj krepости vjere, izražava svoje zanimanje za osobni *sensus*, za vjeru pojedinca (usp. SF 28).

1.2.1. Povijesni kontekst razvoja pojma *sensus fidei* kroz teološku modernu

Tema *sensus fidei* posebno se javlja u vremenu reformacije. Reformatori ističu prvenstvo riječi Božje u Svetome pismu i sveopće svećeništvo vjernika. Njihovo učenje ističe kako Duh Sveti po krštenju daje svim vjernicima sposobnost da sami shvate i tumače riječ Božju. Iz toga proizlazi shvaćanje kako svaki vjernik po krštenju od Duha Svetoga ima dan ispravan osjećaj za pitanja vjere te da mu nije potreban nikakav autoritet koji bi mu tumačio sadržaj objave. Teolozi katoličke obnove odgovorili su reformatorima na kritiku o nekim pitanjima govoreći kako je čitava Crkva, i kler i laici, nepogrešiva *in credendo*.¹⁹ Posebno se na to poziva Tridentski koncil u dekretu o euharistiji govoreći o postojanju „*universum Ecclesiae sensum*“.²⁰ Poznati Melchior Cano koji je bio prisutan na Tridentskom koncilu poziva se na *sensus fidei fidelium* u svom djelu *De locis theologicis*. Po njemu, zajednički pristanak vjernika uz neko učenje jedan je od kriterija po kojem se neko učenje ili praksa sagledavaju u kontinuitetu s apostolskom tradicijom. Riječ Crkva Cano katkad koristi označavajući njome sve vjernike, a katkad misleći samo na vođe i pastire (*principes et pastores*). Time zapravo implicira da

¹⁶ Usp. Augustin, *De praedestinatione sanctorum* 27, Jacques Paul Migne (ur.), *Patrologia Cursus Completus Series Latina* 44, Leiden, Brill, 1990., 980.

¹⁷ Usp. Augustin, *In Iohannis Evangelium tractatus* 20, 3, Jacques Paul Migne (ur.), *Corpus Cristianorum Series Latina* 36, Leiden, Brill, 1990., 204.

¹⁸ Usp. John Henry Newman, *On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine*, London, Sheed&Ward, 1961., 75-101.

¹⁹ Usp. Gustav Thils, *L'Infaillibilité du Peuple chrétien 'in credendo': Notes de théologie post-tridentine*, Paris, Desclee de Brouwer, 1963.

²⁰ Usp. Heinrich Denzinger – Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija o vjeri i čudoredu*, Đakovo, Karitativni fond UPT Đakovo, 2002., br. 1637.

su pastiri Crkve sami po sebi nepogrešivi snagom svoje službe.²¹ Opravdano možemo postaviti pitanje: je li manjkava ona odluka koja je donesena od hijerarhije, a da pritom nije bio pitan narod Božji? Prema rečenome, može se ustvrditi kako ona nije potpuna u svojem eklezijalnom karakteru. Već se iz ovoga može nazrijeti zašto je za Crkvu važno načelo sinodalnosti i sinodskih procesa kako bi se stekla i ostvarila eklezijalna cjelovitost.

Unatoč ovom uvidu, u postridentskom vremenu počinje se razlikovati dominantna distinkcija između *Ecclesia docens*, koja označava učiteljsku ulogu hijerarhije, i *Ecclesia discens*, koja označava narod Božji, laike. Što se više ova razlika teološki i crkveno jače naglašavala, to je više u očuvanju jedinstva i nepogrešivosti *in credendo* aktivniju ulogu preuzimala *Ecclesia docens*, dok se *Ecclesia discens* svodila sve više na pasivnu nepogrešivost ili prihvatanje (usp. SF 33). Stoga je, smatrali su teolozi u Međunarodnoj teološkoj komisiji, bilo potrebno i nezaobilazno istaknuti trojicu teologa 19. stoljeća koji su zahvaljujući svojim teološkim proukama, osobito patrističkog razdoblja i nastojanjima oko teološke obnove, pridonijeli da se u teologiji produbi tema *sensus fidei*. Dokument poimence navodi Johanna Adama Möhlера, Johna Henryja Newmana i Giovannija Perronea (usp. SF, br. 34-39). Johann Adam Möhler poznat je po svojim teološkim nastojanjima obnove pneumatološkog načela u promišljanju o jedinstvu Crkve.²² Duh Sveti je onaj koji daje životni princip jedinstva, vodi i ujedinjuje vjernike kao zajednicu - Crkvu - u Kristu dajući joj zajedničku eklezijalnu svijest vjere (*Gemeingeist* ili *Gesamtsinn*).²³ Na temelju toga kratkog uvida u Mölherovu ostavštinu Međunarodna teološka komisija zaključuje: „*Sensus fidei* koji je subjektivna dimenzija tradicije neophodno uključuje objektivni element, a to je crkveno učenje. Kršćanski *sensus fidei* koji živi u srcima vjernika nikad nije rastavljen od tog sadržaja“ (SF 35). S obzirom na povezanost između promišljanja o *sensus fidei* i razvoja nauka Crkve, poznato je da je to prvi učinio svojim uvidima engleski kardinal John Henry Newman kojeg je papa Franjo 2019. kanonizirao. Newman je uporište svojim teološkim uvidima pronašao u povijesti Crkve, osobito pokazujući to na primjeru doktrinarne kontroverze tijekom 4. stoljeća. U svojem

²¹ Usp. Markus Knapp, Der „Ort“ des Glaubenssinn; Melchior Cano und 2. Vatikanische Konzil, Thomas Söding (ur.), *Der Spürsinn des Gottesvolkes*, Freiburg im Breisgau, Herder, 2016., 213-232.

²² Usp. Ivan Antunović, *Otajstvo Kristove Crkve*, Zagreb, FTDI, 2009., 163-169.

²³ Usp. Johann Adam Möhler, *Unity of the Church or Principle of Catholicism*, New York, Catholic University of America Press, 1996., 8.

djelu *An Essay on the Development of Christian Doctrine* (1845.) on usvaja Augustinovu normu: *securus iudicat orbis terrarum* u prilog konsenzusu u Crkvi. No, uviđa potrebu nepogrešivog autoriteta koji bi čuvao Crkvu u istini (usp. SF 36).²⁴ Newman će kasnije napisati *On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine* (1859). U tom djelu govori kako vjernici (izuzimajući pritom pastire) imaju sebi vlastit, aktivan način čuvanja i prenošenja vjere. „Prenošenje vjere događa se različito u različito vrijeme: ponekad preko usta episkopata, ponekad preko naučitelja, ponekad preko naroda, ponekad preko bogoslužja, obreda, ceremonija, običaja, događaja, pokreta i ostalih pojava.“²⁵ Dolazimo dakle do laganog obrata pogleda. Više se ne govori o aktivnoj *Ecclesia docens* i pasivnoj *Ecclesia discens*, već se govori o *pastorum et fidelium conspiratio* koji nije potpun bez onoga *fidelium*.²⁶

Zanimljivo je, a to primjećuje i Međunarodna teološka komisija, da je nekoliko desetljeća prije Newmanova promišljanja o *conspiratio* taj argument upotrijebljen upravo u procesu proglašenja dogme o Marijinu bezgrešnom začeću od strane talijanskog teologa i isusovca Giovannija Perronea, koji je imao izuzetan utjecaj na papu Pija IX. koji je proglasio dogmu 1854. godine. Naime, Perrone govori o pojmu *conspiratio*. Taj pojam bi, kao što kaže i sama riječ, označavao jednodušno i jednoglasno pristajanje svega naroda Božjega uz neko učenje. Proglašavajući dogmu apostolskom konstitucijom *Ineffabilis Deus* papa Pio IX. zaključuje da „Sveto pismo, časna tradicija i *perpetuus Ecclesiae sensus* i *singularis catholicorum Antistitum ac fidelium conspiratio* i važna djela i konstitucije naših prethodnika svi predivno govore i promiču ovo učenje.“²⁷ Vidimo kako Papa u ovoj konstituciji zapravo koristi dva termina koji su bitni za shvaćanje pojma *sensus fidei fidelium* u katoličkoj teologiji, a to su *Ecclesiae sensus* i *Antistitum ac fidelium conspiratio* (usp. SF 37-38).

Slijedeći dalje logiku povijesno-teološkog razvoja i rekonstrukcije pojma *sensus fidei* kroz katoličku teologiju kako ga predlaže dokument Međunarodne teološke komisije, potrebno je spomenuti i dogmatsku konstituciju Prvoga vatikanskog koncila *Pastor aeter-*

²⁴ Detaljniji prikaz o tome kod Newmana s upućivanjem na ključna djela, usp. Branko Murić, Promišljanja o teologovu identitetu danas kroz prizmu „biti čovjek Crkve“, Nedjeljka s. Valerija Kovač – Denis Barić (ur.), *Teologija pred izazovima: identitet – migracije – sveučilište. Zbornik radova*, Zagreb, 2021., 47-49.

²⁵ John Henry Newman, *On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine*, London, Sheed&Ward, 1961., 102.

²⁶ Usp. *Isto*, 103-104.

²⁷ Pio IX., *Ineffabilis Deus* (8. XII. 1854.), <https://www.papalencyclicals.net/pius09/p9ineff.htm> (18. V. 2023.).

nus, koja je proizišla iz *Supremi Pastoris*. Ova potonja u devetom poglavlju upravo govori o nepogrešivosti Crkve. Biskup Vincent Gasser objašnjava kako dogma o nepogrešivosti ne odvađa papu od Crkve i ne isključuje potrebu savjetovanja i suradnje (usp. SF 40).²⁸ *Pastor Aeternus* kaže kako se doktrinarne definicije *ex cathedra* ne mogu reformirati ni pristankom, tj. kroz *conspiratio* Crkve, što ipak taj isti *conspiratio* ne čini suvišnim kad se pokušava formulirati neko učenje. Ono što se želi reći, jest da *conspiratio Ecclesiae* nije uvjet koji omogućuje autoritet doktrinarnoj formulaciji. Štoviše, dekret *Lamentabili sane* iz 1907. godine, suočavajući se s tzv. modernističkom krizom, potvrđuje slobodu *Ecclesiae docens* naspram *Ecclesiae discens*, pri čemu dekret onemogućuje formulu da pastiri mogu naučavati samo ono što vjernici već vjeruju.²⁹

Na tim osnovama dalje treba promatrati kako se razvijala i probijala teologija o *sensus fidei* u 20. stoljeću. Ponajprije ovo učenje se u 20. stoljeću razvija u kontekstu teologije tradicije, obnovljene ekleziologije i teologije laikata. Pri tome teologija o *sensus fidei* osvješćuje kako Crkvu ne možemo poistovjetiti s pastirima te kako je cijela Crkva djelovanjem Duha Svetoga subjekt ili oruđe tradicije i da laici imaju aktivnu ulogu u prenošenju apostolske vjere (usp. SF 41). To se ukratko može vidjeti na primjeru procesa donošenja posljednje dogme, one marijanske o Marijinu uznesenju na nebo. Naime, 1946. godine papa Pio XII. uputio je svim biskupima encikliku *Deiparae Virginis Mariae*, zatraživši ih da ga obavijeste o štovanju Marije kao na nebo uznesene. U apostolskoj konstituciji *Munificentissimus Deus* iz 1950. kojom proglašava ovu dogmu kaže kako je primio gotovo pa jednoglasan odgovor.³⁰ Vjera u Marijino uznesenje bila je duboko ukorijenjena u *osjećaju vjernika*, kako je tada primijetio Pio XII.³¹ Marijanska učenja već su bila „prisutna u narodu Božjem premda teologija još uvijek nije pronalazila ključ za njihovu interpretaciju u cjelini vjerskog učenja“.³² Stoga, *sensus*

²⁸ Usp. Vinzenz Gasser, *The Gift of Infallibility: The Official Relatio on Infallibility of Bishop Vincent Ferrer Gasser at Vatican Council I.*, San Francisco, Ignatius Press, 2008.

²⁹ Usp. Pio X., *Lamentabili sane* (04. VII. 1907.), <https://www.papalencyclicals.net/pius10/p10lamen.htm> (18. V. 2023.).

³⁰ Usp. Pio XII., *Munificentissimus Deus* (01. XI. 1950.), br. 12., <https://www.papalencyclicals.net/pius12/p12munif.htm> (18. V. 2023.).

³¹ Usp. Pio XII., *Munificentissimus Deus* (01. XI. 1950.), br. 41., <https://www.papalencyclicals.net/pius12/p12munif.htm> (18. V. 2023.).

³² Benedict XVI., *General Audience: John Duns Scotus* (7. VI. 2010.), www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/audiences/2010/documents/hf_ben-xvi_aud_20100707.html. (10. VI. 2023.).

vjere prethodi teološkoj spoznaji i razradi. No o tome ćemo više u drugom dijelu u ovog članka.

1.2.2. Razvoj i važnost pojma *sensus fidei* u kontekstu koncilske i postkoncilske teološke misli

Među teolozima 20. stoljeća koji su govorili o *sensus fidei*, nemoguće je zaobići Yvesa M.-J. Congara. On u *Jalons pour une Théologie du Laïcat* iz 1953. govori o ovoj teološkoj kategoriji u okviru sudjelovanja laikata na proročkoj službi Crkve. Opisao je *sensus fidei* kao dar Duha Svetoga dan hijerarhiji i cijelom tijelu vjernika zajedno. Congar razlikuje objektivnu stvarnost vjere koja čini tradiciju te subjektivan aspekt, milost vjere. Za razliku od naglasaka koje je davala prethodna teologija i učiteljstvo, Congar smatra kako postoji jedinstvo *Ecclesiae docens* i *Ecclesiae discens* te ističe kako je uloga učiteljstva i hijerarhije zapravo u službi zajedništva (usp. SF 43). Jasan je s tim u vezi Congarov utjecaj na razvoj koncilskog učenja o *sensus fidei*.³³

Za koncilsku ekleziologiju od važnosti je primijetiti tu obnovljenu perspektivu koja do izražaja dolazi već u br. 4 prvog poglavlja Dogmatske konstitucije o Crkvi *Lumen gentium*, gdje se kaže: „Duh prebiva u Crkvi i u srcima vjernika kao u hramu (usp. 1 Kor 3, 16; 6, 19), u njima moli i svjedoči o njihovu posinstvu (usp. Gal 4,6; Rim 8, 15-16 i 26). Crkvu, koju uvodi u svu istinu (usp. Iv 16, 13) i ujedinjuje u zajedništvu i služenju, različitim hijerarhijskim i karizmatским darovima oprema i vodi te je resi svojim plodovima (usp. Ef 4, 11-12; 1 Kor 12, 4; Gal 5, 22).“ U drugom poglavlju u broju 12 ova se pneumatološka perspektiva još više konkretizira kada se govori o Crkvi kao cjelini, kao narodu Božjem: „Sveukupnost vjernika, koji imaju pomazanje od Svetoga (usp. 1 Iv 2, 20 i 27), ne može se u vjerovanju prevariti, a to svoje osobito svojstvo očituje *nadnaravnim osjećajem vjere* svega naroda, kad od biskupa pa do posljednjih vjernih laika pokazuje svoje *opće slaganje* u stvarima vjere i čudoređa. Naime, tim osjećajem vjere, koji pobuđuje i podržava Duh istine, Božji narod pod vodstvom svetoga učiteljstva, koje vjerno slijedi, prima ne više ljudsku riječ, nego uistinu Božju riječ (usp. 1 Sol 2, 13), nepokolebljivo prianja uz vjeru jednom predanu svetima (Jd 3) te pravilnim sudom dublje prodire u nju i u životu je potpuno primjenjuje.“³⁴ Latinski izvornik kaže „supernaturali sensu

³³ Usp. William Henn, Yves Congar and *Lumen gentium*, *Gregorianum*, 86 (2005.) 3, 563-592.

³⁴ Drugi vatikanski koncil, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 12., u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje LG).

fidei totius populi³⁵, pri čemu „sensus“ može označavati osjet, osjećaj ili značenje.³⁶ Njemački prijevod kaže: „...übernatürlichen Glaubenssinn des ganzen Volkes“,³⁷ a talijanski prijevod govori o „senso soprannaturale della fede tutto il popolo“. ³⁸ Njemačka riječ „der Sinn“ više izražava pojam koji bi označavao smisao sam u sebi ili smisao za nešto.³⁹ U našem kontekstu možemo reći kako je *sensus fidei* smisao za vjeru. Kao što neka osoba može imati smisla za umjetnost ili pak za humor, jednako tako može imati smisla za vjeru, za ono istinsko vjersko, ono što je vjeri vlastito. U njemačkome postoji još jedna riječ koja se koristi da bi se izrazilo pojam *sensus fidei*, a to je „der Spürsinn“. ⁴⁰ „Spüren“ znači osjetom oćutjeti, iskušati, osjetiti, primijetiti.⁴¹ Talijanska riječ „senso“ ponajprije označava sposobnost primiti dojam, ali ima i drugotno značenje, koje označava smisao u sebi ili lingvističko značenje nekog pojma. Potom označava intuitivnu sposobnost razlikovati pojave i procijeniti njihovu pravu vrijednost i značenje.⁴² Engleski prijevod „supernatural discernement in matters of faith“⁴³ uzima jednu drugu dimenziju ovog pojma kao primarnu, a to je razlučivanje ili pronicljivost. Razlučivanje ili pronicljivost u ovom slučaju označava duhovnu sposobnost razlikovati značenje i vrednovati u duhovnom smislu neku pojavu

³⁵ Concilium vaticanum secundum, *Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen gentium* (21. XI. 1964.) br. 12., https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_lt.html (10. VI. 2023.).

³⁶ Usp. Jozo Marević, *Hrvatsko – latinski enciklopedijski rječnik. II. svezak.*, Zagreb, Školska knjiga, 1997., 2337.

³⁷ Zweite Vatikanische Konzil, *Dogmatische Konstitution Lumen gentium über die Kirche* (21. XI. 1964.) br. 12, https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_ge.html (9. VI. 2023.).

³⁸ Secondo Concilio Vaticano, *Costituzione dogmatica sulla Chiesa Lumen gentium* (21. XI. 1964.) br. 12, https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_it.html (9. VI. 2023.).

³⁹ Usp. Gerhard Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1968., 3297.

⁴⁰ Usp. Thomas Söding (ur.), *Der Spürsinn des Gottesvolkes*, Freiburg im Breisgau, Herder, 2016.

⁴¹ Usp. Gerhard Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1968., 3376.

⁴² Senso, <https://www.treccani.it/vocabolario/senso/> (10. VI. 2023.).

⁴³ Second Vatican Council, *Lumen gentium. Dogmatic constitution on the Church* (21. XI. 1964.) br. 12, https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_en.html (09. VI. 2023.).

ili stvarnost.⁴⁴ No, *sensus* vjere ne možemo poistovjetiti s duhovnom pronicljivošću. *Sensus* vjere nije samo oruđe razlučivanja niti je neki prolazan osjećaj posredovan intuicijom pojedinca. Prema koncilskom izričaju *sensus* vjere je nadnaravni dar Duha Svetoga koji egzistira u čitavoj Crkvi te pojedinac može primiti u njemu udjela po crkvenosti svojega življenja vjere. U pojedinca se taj *sensus* očituje sposobnošću primiti dojam, osjetiti na intuitivan način stvarnosti vjere i ispravno ih vrednovati, tj. razlikovati, razlučivati.

Nadalje, *Lumen Gentium* u broju 35 govori o tome kako Krist izražava svoju proročku službu ne samo preko crkvenih pastira već i preko vjernika laika: „Krist, veliki prorok koji je svjedocenjem života i snagom riječi proglasio Očevo Kraljevstvo, ispunja sve do punoga očitovanja slave svoju proročku službu ne samo po hijerarhiji – koja u njegovo ime i njegovom vlašću naučava – nego i po laicima, koje je tako učinio svjedocima i opremio ih *osjećajem vjere* i milošću riječi (usp. Dj 2, 17-18; Otk 19, 10) da snaga evanđelja sjaji u svagdašnjem obiteljskom i društvenom životu“ (LG 35). Ovdje je *sensus fidei* predstavljen kao aktivna sposobnost po kojoj su vjernici sposobni razumjeti, živjeti i naviještati istine božanske objave. To je temelj njihova djela evangelizacije (usp. SF 45). I u dogmatskoj konstituciji o božanskoj objavi Dei Verbum *sensus fidei* se razumije u pneumatološkoj perspektivi rasta spoznaje, po razmatranju i proučavanju objavljene i predane Riječi: „Predaja, koja potječe od apostola, u Crkvi napreduje uz pomoć Duha Svetoga: raste, naime, spoznaja predanih stvari i riječi, kako po razmatranju i proučavanju vjernika koji u svojem srcu o tome razmišljaju (usp. Lk 2, 19 i 51) tako i po razumijevanju duhovnih stvari putem *unutrašnjeg iskustva*, te po naviještanju onih koji su s nasljedstvom u biskupskoj službi primili siguran milosni dar istine. Tijekom stoljeća Crkva naime neprestano teži k punini božanske istine, sve dok se u njoj ne ispune Božje riječi.“⁴⁵ Iako ovaj odlomak ne spominje sâm pojam *sensus fidei*, ipak je vidljivo da stoji u poveznici s onim rečenim u *Lumen gentium* te govori o razmatranju i proučavanju te o unutrašnjem iskustvu. No ovdje dobivamo jasniji naglasak na još jednu dimenziju *sensus fidei*, a to je unutrašnje iskustvo.⁴⁶ U ovom smislu *sensus* vjere bi

⁴⁴ Usp. Dietmar Mieth, Unterscheidung der Geister, Walter Kasper (ur.) et al., *Lexikon für Theologie und Kirche*, sv. 10., Freiburg – Basel – Wien, Herder, 2006., 444–445.

⁴⁵ Drugi vatikanski koncil, *Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi Dei Verbum* (18. XI. 1965.), br. 8, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje: DV).

⁴⁶ Usp. Michael Seybold, Kirchliches Lehramt und Allgemeiner Glaubenssinn. Ein Reformatorisches Anliegen aus der Sicht des I. und II. Vatikanischen Konzils, *Theologie und Glaube*, 65 (1975.), 267.

bio temeljno iskustvo vjere koje pojedinac prima posredovanjem zajednice vjernika s kojom suosjeća u smislu konaturalnosti. Možda bi se prikladno ta konaturalnost sinonimno izrazila i sintagmom *sentire cum Ecclesia*.⁴⁷ Ali ono što nam je bitno ovdje naglasiti, jest iskustvena dimenzija *sensusa* vjere. Iskustvo je jedno od temeljnih pojmova današnjice u odnosu s teologijom.⁴⁸ Stoga nam je izuzetno bitno spomenuti i razviti tu dimenziju *sensusa* vjere. Iskustvo vjere temeljna je dimenzija *sensus fidei*. To iskustvo se prima zajedno s krepošću i milosnim darom vjere posredovanjem čovjekove intuicije i osjećaja. Dakle, govorimo o isprepletenosti pneumatoloških elemenata u obliku darovane krepости vjere te antropoloških sposobnosti intuicije i duhovnog osjeta. Dakle, *sensus* vjere je nemoguće pobliže odrediti bez međusobno uključujućih ovih pojmova: iskustvo, osjećaj i intuicija. Bez obzira što smo rekli kako je *sensus* vjere više jedan permanentan intuitivan osjet, ipak i prolazni dojmovi, osjećaji i emocije (*affectus fidei*) kao sastavni dijelovi iskustva vjere pridonose cjelokupnosti djelovanja *sensusa*.

Ovu prožetost će dalje pobliže odrediti papa Ivan Pavao II. u postsinodalnoj pobudnici *Familiaris Consortio* (1981.),⁴⁹ gdje govori kako nadnaravni *sensus fidei* i *consensus fidelium* nisu određeni sociološkim i statističkim istraživanjima. *Sensus fidei* ne sastoji se samo i nužno u *consensus fidelium*. Zadaća je crkvenih pastira da promiču *sensus fidei* kod vjernika, da ispituju i prosuđuju izraze te vjere, da poučavaju i upućuju vjernike u sve zrelijem evanđeoskom razlučivanju (usp. FC 5). Stoga, iz razloga što mnoga mišljenja vjernika ne proizlaze iz vjere već iz nekih javnih mnijenja i pomodarstva, nužno je kazati kako postoji neodvojiva veza između *sensus fidei* i učiteljske uloge pastira (usp. FC 35).

1.2.3. *Sensus fidei* kao izvor i kriterij u prosudbi vjerskih izričaja i praksi

Na kraju ovoga poglavlja u kojemu smo načinili sažetu analizu razvoja pojma, čini se prikladnim istaknuti nekoliko pojmova koji će nam biti orijentacijske točke za daljnje promišljanje o ovoj temi.

⁴⁷ Usp. Jean Daniélou – Herbert Vorgrimler (ur.), *Sentire Ecclesiam. Das Bewusstsein von der Kirche als gestaltende Kraft der Frömmigkeit*, Freiburg, Herder, 1961.; Hubert Wulf, »Sentire cum Ecclesia«, Josef Höfer – Karl Rahner (ur.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, sv. 9, Freiburg, Herder, 1964., 674–675.

⁴⁸ Usp. Anne Carr, Theology and experience in the thought of Karl Rahner, *The journal of religion*, 53 (1973.) 3, 359–376.

⁴⁹ Usp. Ivan Pavao II., *Obiteljska zajednica. Familiaris consortio* (22. XI. 1981.), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2009. (dalje FC).

Ponajprije tu je pojam *sensus*, koji smo odmah u početku pokušali definirati kao svojevrsan nadnaravni, od Duha Svetoga darovan dar,⁵⁰ a ne tek neki prolazan osjećaj koji bi bio rezultat nekog dojma. Taj je *sensus* isprepletenost pneumatskih elemenata, ulivene bogoslovne kreposti vjere i darova Duha Svetoga i čovjekove individualne dispozicije, sposobnosti i intuitivnosti. I dokument *Sensus fidei u životu Crkve* ističe više elemenata autentičnosti *sensus fidei* kod vjernika: sudjelovanje u životu Crkve, slušanje Božje riječi, otvorenost razumu, poštivanje učiteljstva, svetost-poniznost, sloboda, radost i neprestano traženje izgradnje Crkve (usp. SF 4. poglavlje). Upravo se želi reći kako *sensus fidei* stoji u trajnoj napetosti između onoga osobnoga doživljenog iskustva da nam Duh Sveti progovara u našoj nutrini i onoga što Crkva i učiteljstvo naučava. Time dolazimo do drugog važnog pojma, a to je kategorija iskustva. Može se uočiti, a to je prethodno i spomenuto, kako *Dei Verbum* u broju 8 govori o „razumijevanju duhovnih stvari putem unutarnjeg iskustva“. Kategorija iskustva bitna je kako bismo razumjeli unutarnju dinamiku ovoga *sensusa* i njegov način djelovanja u osobnom životu vjernika. I sljedeći pojam koji nam je izuzetno bitan nalazimo u *Familiaris consortio* u broju 5, a radi se o pojmu *evanđeoskog razlikovanja*. Riječ je dakle o duhovnom procesu razlikovanja stvarnosti i pojava u stvarnosti Crkve; pripada li nešto nadahnuću Duha Svetoga ili ne. U ovome radu, stoga, analizirajući pojam *sensus fidei*, želimo ga pokazati kao unutarnje Duhom nadahnuto iskustvo koje je izvoristim različitih vjerskih izričaja i praksi te koje tako pomaže vjerniku i zajednici, Crkvi, da ih iskusi i razlikuje te ih primi kao Božje darove i znakove vremena ili ih odbaci kao pomodarstvo i zabludu kroz odgovornu zadaću slušajućeg učiteljstva i teologije. *Sensus vjere* je dakle i izvor, ali i kriterij prosudbe vjerskih izričaja i praksi.

2. OČITOVANJA I PRIMJENE SENSUS FIDEI

Drugo poglavlje dokumenta *Sensus fidei u životu Crkve* u broju 48. opisuje vjeru kao usmjerenost intelekta kroz ljubav prema objavljenj istini. *Sensus fidei* se prema tome opisuje kao duhovni instinkt vjere koji omogućuje vjerniku da spontano prosuđuje i vrednuje određeno učenje ili praksu u odnosu na evanđelje i apostolsku vjeru (usp. SF 49). Neki autori su oprezni pri upotrebi pojma instinkt ili su se u svojim proučavanjima koja su znatno prethodila dokumentu

⁵⁰ Usp. M. Dominikus Koster, *Volk Gottes im Wachstum des Glaubens. Himmelfahrt Mariens und Glaubenssinn*, Heidelberg, F. H. Kerle Verlag, 1950., 142.

međunarodne teološke komisije izjašnjavali negativno prilikom poistovjećivanja *sensus fidei* s instinktom vjere. Naime, Walter Kern i Franz Niemann kažu kako valja ograničiti *sensus* vjere od srodnih pojmova te kako ga ne valja poistovjećivati s instinktom vjere koji označava čovjekovo vjersko raspoloženje ili dispoziciju. Oni navode kako je instinkt zapravo jedan od početnih stupnjeva u genezi vjere, polazište za prihvaćanje vjere, a *sensus* vjere smatraju kao onaj koji izrasta iz same vjere (već svojevrsan *intellectus fidei*) kao njezino kasnije rafinirano očitovanje.⁵¹

2.1. Konaturalnost i percepcija *sensus fidei*

Dok se upotrijebljeni pojam instinkta može razumjeti ambivalentno, analizirani dokument govori i o *sensus fidei* kao spontanom znanju koje nije proizvod racionalnog procesa, već se može shvatiti kao vrsta percepcije (*aisthesis*)⁵² i konaturalnosti⁵³: „*Sensus fidei* vjernika nastaje, ponajprije i ponajviše iz konaturalnosti koju krepost vjere uspostavlja između vjerujućeg subjekta i autentičnog objekta vjere koji nazivamo istina objavljena u Isusu Kristu. Općenito govoreći, konaturalnost se odnosi na situaciju u kojoj entitet A ima odnos s drugim entitetom, B, tako intimno da A dijeli prirodne dispozicije B entiteta kao da su njegove vlastite. Konaturalnost osigurava određeno temeljno znanje.“ (SF 50) Navedimo primjer u kojem je jedna osoba vrlo bliska drugoj i sposobna je spontano prosuditi što se toj osobi sviđa, što joj odgovara po prirodi s obzirom da se poznaju i dijele nagnuća. Upravo ovdje govorimo o konaturalnosti po kojoj prijatelj poznaje drugog prijatelja. To znanje nije objektivno znanje koje se temelji na racionalnom procesu, već je znanje koje je rezultat neke intuitivne spoznaje. Konaturalnost vjerniku pomaže da po nagnuću Kristovu evanđelju i poznavanju Krista poznajući

⁵¹ Usp. Walter Kern – Josef Niemann, *Nauka o teološkoj spoznaji*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1994., 171.

⁵² Osjećaj, percepcija; suprotno od intelektualnoga (noetskog); razumijevanje i čista misao; šire poimanje obuhvaća bilo kakvu svijest. Za Platona neke *aisthesis* su vid, sluh, njuh, hladno i toplo, zadovoljstva, strah, no postoji bezbroj bezimernih *aisthesis*. Filon Aleksandrijski govori o ideji *aisthesis* koja uz ideju *nous* postoji u Božjem razumu.

^{Usp.} *Aisthesis*, <http://www.dictionaryofspiritualterms.com/public/Glossaries/terms.aspx?ID=264> (20. 5. 2023).

⁵³ O pojmu konaturalnosti usp. The Natural, the Connatural and the Unnatural, <https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=9691> (21. V. 2023.); Neville Symington, *Religion: The Guarant of Civilization*, David M. Black (ur.), *Psychoanalysis and Religion in the 21st Century*, London – New York, Routledge, 2012., 191-201.

Pisma postane konaturaliziran Bogu (usp. SF 53) te da bude dio-
nik božanske naravi (1 Pt 1, 4). Tako se stvori jedan unutarnji osjet
koji nam pomaže rasuditi što se Kristu dopada, što pripada njegovu
evanđelju, a što je tome evanđelju strano. Iz te konaturalnosti proi-
zlaze ispravni oblici percepcije vjerovane stvarnosti te objekta vjere,
a to je objavljena istina. Jednako tako iz toga proizlaze i oblici reli-
gijskog odnosa, tj. religijske prakse te ispravan odnos religioznosti
i pobožnosti. Toma Akvinski kaže kako možemo ispravo spoznavati
Božje stvari na dva načina: po konaturalnosti ili na temelju reflek-
sivnog procesa.⁵⁴ Za Tomu sve ulivene kreposti i darovi Duha Sve-
toga imaju intuitivnu ili konaturalnu dimenziju s obzirom da Duh
Sveti stanuje u osobi koja ih prima.⁵⁵ Dar znanja označava „sigurnu
prosudbu istine, bez diskurzivnog procesa, po samoj, jednostavnoj
intuiciji“.⁵⁶ Stoga, *sensus fidei* možemo nazvati cjelinom ili klaste-
rom⁵⁷ koji obuhvaća krepost vjere i darove znanja i razuma.

Bilo koja krepost, pa tako i krepost vjere oblikuje ustaljeni
habitus osobe koja se intelektualno ili moralno oblikuje na odre-
đeni način.⁵⁸ Krepost postaje poput druge naravi po kojoj osoba
ostvaruje potencijale u poslanju koje je odraz njegova *sensusa* vje-
re za ono božansko poslanje koje kršćanin samom svojom pojavom
vrši u svijetu. To poslanje je u skladu s dinamizmima koje pojedi-
nac već posjeduje po svojoj prirodi. To mu daje čvrsta i definirana
usmjerenja njegova djelovanja i ponašanja koje kreposna osoba čini
s lakoćom, smatrajući i osjećajući ih prirodnima te koji joj pričinja-
ju zadovoljstvo i unutarnju radost.⁵⁹

Stoga izvodimo kako svaka krepost ima dvojako djelovanje:
ponajprije daje čovjeku posebno nagnuće prema određenoj stvarno-
sti ili predmetu. Drugo, spontano ga odvraća, distancira od svega
što je suprotno toj stvarnosti kojoj je prethodno privučen. Naprimjer,
osoba koja je razvila određenu krepost, posjeduje svojevrсно šesto
čulo, duhovnu intuiciju koja joj pomaže spontano percipirati što je
prikladno i korisno učiniti, a što je poželjno i uputno izbjeći. Osoba
u tom smislu usvaja ispravne stavove gdje konceptualno racionalni-

⁵⁴ Usp. Toma Akvinski, *Summa Theologiae*, pars. II – II, q. 45, a. 2.

⁵⁵ Usp. Toma Akvinski, *Summa Theologiae*, pars. II – II, q. 45, a. 2.

⁵⁶ Toma Akvinski, *Summa Theologiae*, pars. II – II, q. 9, a. 1.

⁵⁷ Usp. Gina Maria Noia, *Sensus Fidei – Whom? Retrieving Insights from Johann Adam Möhler*, *Journal of Moral Theology*, 11 (2022.) 2, 93.

⁵⁸ Usp. Peter J. Collins, *Habitus and the storied self: Religious faith and practice as a dynamic means of consolidating identities*, *Culture and Religion*, 3 (2002.) 2, 147-161.

⁵⁹ Usp. Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, Glas Koncila, 2016., br. 1804.

ziranje može dovesti do perpleksnosti i neodlučnosti.⁶⁰ Stoga, *sensus* vjere daje intuitivan uvid koji se očituje u osjećaju, emociji te nam progovara o naravi neke prilike ili stvarnosti prije negoli intelekt racionalnim procesom rasudi o tome ili unatoč tome što je racionalan proces prosudbe doveo do veće zbunjenosti i neodlučnosti.

Za razliku od teologije koja može biti opisana kao *scientia fidei*, *sensus fidei* vjernika je neznanstveno znanje otajstava vjere koje ne koristi koncepte i razumske procese kako bi dohvatilo zaključke. Ono je prirodno, neposredno i spontano znanje koje možemo radije usporediti s osjetom sličnim njuhu koji daje osjetiti što je pokvareno, a što je zdravo (usp. SF 54). Vjera kao teološka krepost je nepogrešiva i sam *sensus fidei* je dakle nepogrešiv u odnosu na njegov objekt, a to je istinska vjera. No na vjernika mogu utjecati i nadahnjivati ga i drugi impulsi, ideje i mišljenja koja ne proizlaze iz vjere, već iz osobne refleksije, tuđih mišljenja i obzira te stavova povezanih s kulturološkim kontekstom. Stoga, nisu sve ideje koje kruže među narodom Božjim u skladu s vjerom, te ih treba dobro razlikovati.⁶¹

Sensus fidei vjernika proizlazi iz bogoslovne kreposti vjere. Ta krepost je unutarnja dispozicija koja je potaknuta ljubavlju⁶² da bez zadržke prihvati čitavu objavljenu istinu.⁶³ Vjera međutim ne iziskuje nužno eksplicitno znanje čitave objavljene istine. Iz toga slijedi da *sensus fidei* može postojati i kod osoba koje su krštene i nose kršćansko ime, ali ne poznaju i ne ispovijedaju katoličku vjeru u njezinoj punini. Stoga bi Crkva trebala biti pažljiva što Duh nadahnjuje i govori preko vjernika crkava koje nisu u punom zajedništvu s njom.⁶⁴ Dokument *Sensus fidei u životu vjernika* upravo u brojevima 85 i 86 govori o ekumenskom vidu i perspektivi *sensusa* vjere vjernika. Time se dotiče pitanje crkvenosti kao kriterija koji treba biti specificiran upravo iz ovog razloga ekumenske obazrivosti. I nepotpuno sjedinjeni kršćani⁶⁵ participiraju u određenoj mjeri i stupnju

⁶⁰ Usp. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, pars. IIa-IIae, q.45, a.2.

⁶¹ Usp. Kongregacija za nauk vjere, *Donum veritatis* (24. V. 1990.), br. 35., https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19900524_theologian-vocation_en.html (21. V. 2023.).

⁶² Usp. Toma Akvinski, *Summa Theologiae*, pars. II – II, q. 4, a. 3.

⁶³ Usp. Toma Akvinski, *Summa Theologiae*, pars. II – II, q. 2, a. 5. i II – II, q. 5., a. 3.

⁶⁴ Usp. Ormond Rush, Receptive Ecumenism and Discerning the Sensus Fidelium: Expanding the Categories for a Catholic Reception of Revelation, *Theological Studies*, 78 (2017.) 3, 559–572.

⁶⁵ Koristimo pojam „nepotpuno sjedinjeni kršćani“ koji počesto upotrebljava prof. dr. sc. Juro Zečević – Božić nasuprot pojmu „odijeljeni kršćani“. Naime, pojam „odijeljeni kršćani“ naglašava stanje odijeljenosti te iz tog razloga nije u potpuno-

na crkvenosti te mogu imati autentičan *sensus* vjere. Ako se krene od Newmanove analize u kojoj je pokazao da je *sensus fidei* usprkos „učiteljskom vakuumu“ četiri stoljeća uspio očuvati autentičnom dogmu Crkve, procesa ispitivanja *sensus fidei* naroda Božjeg koji je prethodio proglašenju posljednje marijanske dogme 1950. godine, ali i u današnjoj ekumenskoj perspektivi, teško je održiva tvrdnja pape Benedikta XVI. koji je u govoru upućenom Međunarodnoj teološkoj komisiji 2012. učinio zaokret u tumačenju, te između ostaloga konstatirao kako je potrebno da pojedinac u „*potpunosti* participira na crkvenosti“ kako bi participirao na *sensusu* vjere, štoviše, da se autentični *sensus fidei* ne može suprotstavljati učiteljstvu Crkve.⁶⁶ Dosadašnja analiza u ovome radu je pokazala da bi postupak trebao biti obrnut, inače bi to značilo da učiteljstvo kontrolira *sensus fidei*, a time da ima i kontrolu nad djelovanjem Duha Svetoga. Važno je ne ispustiti iz vida kako se *sensus fidei* razvija i povezan je s krepošću ljubavi koja je po Duhu Svetom razlivena u srca naša (usp. Rim 5, 5). S obzirom da je vjera spoznaja, uvid potaknut ljubavlju,⁶⁷ potrebni su određeni čini ljubavi koji će održavati vjeru, činiti je življenom i oblikovanom vjerom (*fides formata*), a ne tek nekim površnim osjećajem ili apstraktnim uvjerenjem.⁶⁸ Stoga, u taj čin ljubavi ponajprije spada sveukupnost naših odnosa prema našoj braći i sestrama, ali i svi naši religiozni čini kojima izražavamo svoju ljubav prema Bogu. Ljubav prema bližnjima konkretizirana u odnosu ispunjenu svesrdnom susretljivošću i pomoći pomaže da u vjerniku procvjetaju darovi Duha Svetoga, pogotovo dar razuma i znanja kako bi se osposobili za intimno razumijevanje duhovne stvarnosti bliske po iskustvu.⁶⁹

Postoji živa povezanost kod svakog vjernika između *sensus fidei* i življenja vjere u različitim kontekstima njegova ili njezina

sti izričaj ekumenskog duha koncilskih dokumenata te relevantnih ekumenskih dokumenata. Nasuprot njemu pojam „nepotpuno sjedinjeni kršćani“ izražava ipak određeni stupanj eklezijalnosti i jedinstva među kršćanskim crkvama te korištenje takvog pojma prije svega pokazuje i teološku ekumensku orijentaciju. Usp. Jure Zečević, *Katoličko razumijevanje jedinstva i zajedništva kršćana*, *Kairos*, 2 (2008.) 1, 89-99.

⁶⁶ Usp. Benedict XVI., *Address to the International Theological Commission on the Occasion of Its Annual Plenary Assembly* (7. XII. 2012.), www.vatican.va/content/benedict-xvi/speeches/2012/december/documents/hf_ben-xvi-spe-20121207-cti.html. (21. V. 2023.).

⁶⁷ Usp. Toma Akvinski, *Summa Theologiae*, pars. II – II, q. 4, a. 3.

⁶⁸ Usp. Miriam Rose, *Fides caritate formata. Das Verhältnis von Glaube und Liebe in der Summa Theologiae des Thomas von Aquin*, Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht, 2007., 206-219.

⁶⁹ Usp. Miriam Rose, *Fides caritate formata*, nav. dj., 142-144.

osobnog života. S jedne strane *sensus fidei* prosvjetljuje i vodi kako vjeru živjeti, a s druge strane, čuvajući moralni poredak stvari i živeći vjeru ponajprije molitvenim životom, vjernik dobiva dublje razumijevanje same vjere. Čovjek živeći vjeru u konkretnim egzistencijalnim situacijama; u svojem obiteljskom, poslovnom i kulturološkom životu obogaćuje osobno iskustvo vjere. Stječe dojam i iskustvo što znači vjera u osobnom životu, koje perspektive mu otvara te što od njega iziskuje. Omogućuje mu da vidi vrjednote, ali i ograničenosti svake doktrine i da predloži načine prericanja i kontekstualizacije određenog crkvenog učenja. Iz tog razloga bi Crkva trebala sve više obraćati pažnju na iskustvo i *sensus* vjere pojedinca, posebno laika, koji se trude i streme staviti crkveno učenje u praksu u područjima svojeg vlastitog životnog iskustva i raznih kompetencija. No, pojedinac može participirati na *sensusu* vjere samo u cjelini naroda Božjeg.⁷⁰ Individualizam i autoritarnost Crkve dva su ekstrema koji predstavljaju opasnosti za poimanje *sensusa* vjere. „Pojedinac kao takav ne posjeduje nepogrešivost, već samo kao dio cjeline; živeći s Crkvom. Kad njegovi osjećaji, misli i volja bivaju bliski njenom duhu, tek onda pojedinac posjeduje nepogrešivi *sensus* vjere.”⁷¹ To ne znači da ne postoji individualna dimenzija *sensusa* vjere i da Bog može darovati nekim pojedincima darove znanja i razuma na poseban način uz pomoć kojih mogu imati jači *sensus* vjere. No, participiranje na crkvenosti ostaje kao kriterij, bez obzira na stupanj crkvenosti i jedinstva, kao što smo prethodno ekumenski obazrivo ustvrdili kako to ne mora biti potpuna participacija. Nadalje, postoji opasnost autoritarne Crkve u kojoj se učiteljstvo može odsjeći i distancirati od ostalih vjernika te iz horizontalne dimenzije upasti u samodopadno veličanje vlastitih formulacija, smatrajući ih jedino valjanima i pravovjernima.⁷² No to ipak ne umanjuje potrebu da u Crkvi postoji autoritet utjelovljen u učiteljstvu koje će napraviti analizu, razlučiti istinu te je jasno iznijeti razlučivši je od zablude.⁷³ Upravo je učiteljstvo ono koje „mora biti pažljivo što Duh progovara crkvama po autentičnim manifestaci-

⁷⁰ Usp. Johann Adam Möhler, *Unity in the Church or Principle of Catholicism*, New York, The Catholic University of America Press, 1996., 153.

⁷¹ Usp. Johann Adam Möhler, *Symbolism*, New York, The Catholic University of America Press, 1997., 261.

⁷² Usp. Paul Valadier, Has the Concept of the *Sensus Fidelium* Fallen into Desuetude?, James Keenan (ur.), *Catholic Theological Ethics in the World Church. The Plenary Papers from the First Cross-Cultural Conference on Catholic Theological Ethics*, New York, Continuum, 2007.

⁷³ Usp. Johann Adam Möhler, *The Spirit of Celibacy*, Chicago, Liturgy Training Pubns, 2008., 201.

jama *sensusa* vjernika“.⁷⁴ Želimo li biti ekumenski pažljivi, moramo primijetiti kako je upotrijebljena riječ „crkvama“. Može se ovaj pojam shvatiti u smislu partikularnih crkava u Katoličkoj Crkvi, ali ako ćemo ovo tumačiti s aspekta ekumenske teologije, kazat ćemo kako je zadaća učiteljstva razlikovati i ono što se pojavljuje u drugim kršćanskim crkvama i crkvenim zajednicama kao autentična manifestacija *sensusa* vjere.

2.2. Neki načini očitovanja *sensus fidei* kod vjernika

Spomenimo ovdje i istaknimo nekoliko načina očitovanja *sensus fidei* u životu vjernika. Ponajprije riječ je o vrlo bitnom pojmu, a to je razlikovanje. *Sensus fidei* pomaže razlikovati koje učenje ili praksa koje susreću u Crkvi zaista pomaže živjeti zajedništvo u Crkvi. *Sensus fidei* daje vjerniku prepoznati nesklad, nekoherentnost ili proturječnost između nekog učenja ili prakse i istinskog nauka vjere. *Sensus fidei* pomaže čovjeku osjetiti i prionuti uz nešto ili pak označiti kao protivno istinskoj vjeri te isto odbaciti. Nadalje, *sensus fidei* pomaže razlikovati bitno od nebitnoga u onome što je naviješteno u Crkvi. Na koncu valja istaknuti kako *sensus fidei* daje poticaj da se daje svjedočanstvo za Isusa Krista u povijesnom i kulturalnom kontekstu u kojem pojedinac živi.

Slijedeći *sensus fidei*, pojedinac se može oduprijeti i autoritetu pojedinog crkvenog pastira koji naučava nešto što ne spada na istinski nauk vjere ili drži neku praksu koja nije u skladu s agendom Crkve. U tom slučaju vjernik ima mogućnost, štoviše i dužnost oduprijeti se slijedeći vlastiti *sensus fidei*. Time se pojedinac ne smatra zadnjim kriterijem razlikovanja, već se poziva na učenje univerzalne Crkve čiji *sensus* nosi u sebi.⁷⁵

Nadalje, pojedinac ima mogućnost razlikovati bitno od nebitnoga u onome što se naviješta. Po vlastitom *sensusu* vjernik može biti indiferentan ili se pak distancirati od određenog učenja ili prakse smatra li da taj nauk ne spada na ono bitno u navještaju Crkve. Sam dokument *Sensus fidei u životu Crkve* u broju 64 kaže kako se to može odnositi na mariološka pitanja i marijanski kult. Primjer toga jest mogućnost da vjernik bude indiferentan na pitanja marijanskih ukazanja u nekom svetištu koje je Crkva priznala. Nada-

⁷⁴ Francis, Address to Members of the International Theological Commission (6. XII. 2013.), www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/december/documents/papa-francesco_20131206_commissione-teologica.html. (21. V. 2023.).

⁷⁵ Usp. Toma Akvinski, *Scriptum*, pars. III, d.25, q.2, a.1, q. 1. a. 4, ad 3.

lje, vjernik se može distancirati i od umiješanosti Crkve u politička strančarenja. Naime, vjernik može smatrati za Crkvu korisnijim i evanđeoskijim izborom okrenuti se od stranke koju crkvena hijerarhija implicitno ili eksplicitno podržava.

Sensus fidei nudi novu perspektivu i nove dimenzije razvoja kršćanske prakse. Zbog recipročne povezanosti između prakse vjere i razumijevanja njezina sadržaja *sensus fidei* pridonosi prosvjetljenju različitih aspekata kršćanske prakse (usp. SF 65). No, slijedeći Möhlera, možemo reći kako u Crkvi mogu koegzistirati različitosti u smislu antiteza, ali ne kontradikcija.⁷⁶ Antiteza u tom smislu označava konstruktivnu suprotnost koju pronalazimo u jedinstvu cjeline, a kontradikcija označava destruktivnu i opasnu opoziciju koja nema integrativni karakter.⁷⁷

Da učinimo kratku sintezu, bitno je ukratko odrediti pojam *sensusa* vjere i njegova očitovanja. *Sensus fidei* ponajprije je splet ulivene kreposti vjere i darova Duha Svetoga, ponajprije razuma i znanja, koji se očituje kao intuitivan osjet te daje nerefleksivan uvid duhovno-afektivnim putem o pravoj naravi neke pojave ili stvarnosti. Dakle, *sensus* vjere daje oćutjeti na duhovan način, nerijetko uz pomoć osjećaja, što spada na istinski sadržaj i praksu vjere. *Sensus* se vjere očituje u ispravnim formulacijama vjere i praksi koju uobličuje *habitus* življene vjere. Bitni operativni pojmovi ove kategorije *sensusa* vjere su: osjetiti (oćutjeti, kušati), razlikovati, prionuti ili odbaciti te potaknuti na djelovanje.

2.3. *Sensus vjere kao intuitivan izvor teologije*

Teologija kao *scientia fidei*⁷⁸ je u službi razumijevanja vjere te jedinstva karizmi i službi u Crkvi. U tom smislu teologija je ona koja bi trebala biti kohezivni element energičnosti i neobuzdanosti karizmi koje Duh nadahnjuje u Crkvi i stalnosti i čvrstoće karizme hijerarhije. Upravo u tom smislu je teologija bitna za *sensus fidei* prema kojemu ima dvostruki odnos. Ponajprije, teologija proizlazi i oslanja se na ispravno djelovanje *sensus fidei*. *Sensus fidei* je jedan *osjetni izvor* teološke refleksije.⁷⁹ Glavna teza ovog podnaslova je upra-

⁷⁶ Usp. Johann Adam Möhler, *Unity in the Church or Principle of Catholicism*, nav. dj., 195.

⁷⁷ Usp. Johann Adam Möhler, *Symbolism*, nav. dj., 7.

⁷⁸ Usp. Edward Sienkiewicz, *Scientia fidei – Science or Life?*, *Rocznik Teologii Katolickiej*, 1 (2020.), 67-80.

⁷⁹ Usp. Markus Knapp, *Der „Ort“ des Glaubenssinns*, Melchior Cano und das 2. Vatikanische Konzil, nav. dj., 223.

vo tvrdnja kako je ovaj intuitivan, osjetni izvor primarni u smislu kronologije u genezi kognicije koja konačno biva usustavljena u teološku spoznaju. Najprije čovjekova nutrina na intuitivno-afektivan način daje kušati određenu stvarnost te potom refleksivni aparat stvara konceptualiziranu tvrdnju uobličenu kao pozitivnu ili negativnu, ponekad i neutralnu. U prilog ovome načinu funkcioniranja govore novija neuroznanstvena istraživanja.⁸⁰ Stoga, glavna tvrdnja ovog dijela ide za tim da definira *sensus* vjere kao kronološki primarni intuitivni izvor teološke refleksije. Stoga, *sensus fidei* nije tek neki prolazan osjećaj ili pak neka parasposobnost koja nema neku relevantnost. *Sensus fidei* je teološko mjesto, *locus theologicus*⁸¹ teologova rada, izvor i kriterij prosudbe njegove teološke refleksije i njegovih formulacija. *Sensus fidei* svoju kognitivnu dimenziju⁸² ostvaruje ne toliko kroz refleksivnu pojmovnost, koliko u intuitivnom znanju koje postaje iskustvo onoga što je Bog za mene učinio u svome Sinu. Poslanje teologa stoga primarno (u smislu kronologije i prioriteta) nije posredovati pojmovno i refleksivno teološko znanje, već posredovati i svjedočiti intuitivno poimanje, „suprirodno znanje koje uvjetuje vjernikovo razumijevanje, tumačenje i primjenu formalnog učenja Crkve“.⁸³ Teolog je dakle ponajprije svjedok i posrednik vjere kojom se vjeruje. Iz tog proizlazi zaključak kako *sensus* vjere ima soteriološku dimenziju, a to je iskustvo spašenosti po „objavi Riječi koja je prepoznata u životu kao najdublji smisao, kao spasenje“.⁸⁴ *Sensus* vjere daje oćutjeti na duhovno – intuitivan način istinu o sebi koja je integrativna; daje čovjeku prepoznati prisutnost smisla u vlastitoj osobnoj povijesti i u konstruiranju vlastitog identiteta. Štoviše, *sensus fidei* pomaže pojedincu prihvatiti

⁸⁰ Usp. Isabelle Blanchette - Serge Caparos, When emotions improve reasoning: The possible roles of relevance and utility, *Thinking & Reasoning*, 19 (2013.) 3-4, 399-413.; Joseph Ledoux, *The emotional brain: The mysterious underpinnings of emotional life*, New York-London-Toronto-Sydney, Simon & Schuster, 1998.

⁸¹ Usp. Wolfgang Beinert, Der Glaubenssinn der Gläubigen in Theologie-und Dogmengeschichte. Ein Überblick, Dietrich Wiederkehr, *Der Glaubenssinn des Gottesvolkes. Konkurrent oder Partner des Lehramts?*, Freiburg, Herder, 1994., 122; usp. Branko Murić, Promišljanja o teologovu identitetu danas kroz prizmu „biti čovjek Crkve“, nav. dj., 55.

⁸² Usp. Branko Murić, Promišljanja o teologovu identitetu danas kroz prizmu „biti čovjek Crkve“, nav. dj., 72.

⁸³ Ivan Pavao II., *Fides et ratio – Vjera i razum. Enciklika svim biskupima Katoličke Crkve o odnosu vjere i razuma* (14. IX. 1998.), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1999., br. 15.

⁸⁴ Usp. Branko Murić, Promišljanja o teologovu identitetu danas kroz prizmu „biti čovjek Crkve“, nav. dj., 72.

i utjeloviti vjeru te spojiti svoja vjernička uvjerenja i nauk Crkve sa svojim konkretnim življenjem.

Teolog koji je vjernik, dolazi u doticaj s konkretnom zajednicom te s njezinim kulturološkim, nacionalnim, običajnim i svakim drugim kontekstom. Dolazi u doticaj s narodom Božjim kojemu je naviještena riječ Božja.⁸⁵ Participirajući na *sensus fidei* konkretne zajednice, teolog osjeti odjek riječi Božje u narodu Božjem. S druge strane, teolozi imaju zadaću pomagati vjernima da izražavaju autentičan *sensus fidei* podsjećajući ih na bitne oznake vjere i pomažući im da izbjegnu devijacije i konfuzije. Teolozi koji participiraju na *sensus fidei*, trebali bi biti prvi koji imaju istančan osjet za ono bitno u narodu Božjem u odnosu prema nauku i praksi. Upravo teolog bi trebao biti osoba kod koje je *sensus fidei* iznimno razvijen molitvenim i sakramentalnim životom te crkvenošću kojom ostaje dio jednog tijela unutar kojeg su svi istog osjećanja i mišljenja (usp. 1 Kor 1, 10). Ovdje dakle ukratko rezimiramo kritični smisao *sensusa* vjere koji je kriterij prosudbe i svojevrsni proročki uvid koji daje razlučiti i ponuditi ispravno tumačenje objave.⁸⁶

Pohađajući školu *sensus fidei* (usp. SF 82) teologija dolazi u dodir s konkretnosti i živom dinamikom apostolske predaje koja nadilazi čvrste granice jednom oblikovanih doktrinarnih formulacija. Pred teologijom je trajni izazov, ali i zadaća i dužnost vrednovati i razlikovati dolazi li od Duha Svetoga određeni doktrinarno-teoretski ili praktični naglasak. Nadalje, uz pomoć *sensusa* vjere vjernici razlažu mnoštvo ideja, stavova i učenja. Teologija ima zadaću istražiti na koji način su prihvaćena ta učenja u narodu Božjem, kakav im je odjek te koje plodove proizvode. *Sensus* vjere također daje vjerniku preko teologa prepoznati (ne)autentičnost određenog simboličnog ili mističnog govora koji se počesto može naći u liturgiji i *popularnoj religioznosti*. Sam dokument *Sensus fidei u životu Crkve* koristi pojam popularne religioznosti,⁸⁷ ne precizirajući u potpunosti njegovo značenje. Možemo slobodno reći kako se popularnom religioznošću smatraju svi oni izrazi religioznosti kod vjerničkog

⁸⁵ Usp. Christoph Böttigheimer, Der Glaubenssinn der Gläubigen—Eine Ökumenisch bedeutsame Grösse?, *Una sancta*, 62 (2007.) 4, 338-352.

⁸⁶ Usp. Ormond Rush, *Sensus fidei: Faith „Making Sense“ of Revelation*, *Theological Studies*, 1 (2001.), 259-261.

⁸⁷ Usporedimo li neke prethodne dokumente, izraz „religiosità popolare“ uobičajeno je prevoden izrazom „pučka pobožnost“. Ovdje radije koristimo izraz „popularna religioznost“ jer smatramo taj pojam širim od pojma pučke pobožnosti. Pojam popularne religioznosti izražava aktualnost i učestalost određenih novijih oblika religijske prakse, dok pučka pobožnost po našem mišljenju više odražava ustaljene i tradicionalne oblike pobožnosti koje su se uvriježile u kršćanskom puku.

puka koji su zastupljeni u određenoj značajnijoj mjeri ili su specifični u svojim elementima. Teolozi bi ponajprije trebali biti svjesni očitovanja popularne religioznosti. To znači kako ne bi trebali biti samo znanstvenici koji sjede u kabinetima, već oni koji su prisutni, štoviše, prakticirajući sudionici religijskih izričaja vlastite zajednice. Dakle, teolozi bi trebali sudjelovati u životu i liturgiji mjesne Crkve kako bi na dublji način, ne samo razumom već i srcem stekli iskustvo konteksta u kojem Crkva i njezini članovi žive i svjedoče svoju vjeru u svakodnevnom životu. To možemo izreći riječima Martina Luthera koji kaže kako „samo iskustvo čini teologa“.⁸⁸ No, za Luthera to iskustvo je pasivno iskustvo. To nije iskustvo u kojem je čovjek glavni subjekt i čimbenik. To je ponajprije iskustvo u kojem čovjek prima Božju milost ili biva zahvaćen njome. Upravo na temelju toga možemo reći kako je teolog onaj koji svoju teološku refleksiju prima u meditaciji i kontemplaciji kao duhovnom činu kroz koji se posreduje po *sensusu* vjere autentično uobličen izraz koji odražava božansku objavu.

Sensus vjere vjernika nije jednostavno istovjetan općeprihvaćenom mišljenju vjernika i onih koji deklarativno pripadaju Crkvi.⁸⁹ Stoga teologija mora predložiti načela i kriterije za razlikovanje onoga što spada na autentičan izraz *sensusa* vjere. Teolozi imaju zadaću kritički otkriti i razjasniti autentičan sadržaj *sensusa* vjere „prepoznajući i pokazujući da pitanja povezana s istinom vjere mogu biti kompleksna ali njihovo proučavanje mora biti precizno“.⁹⁰ Iz ove perspektive teolozi bi trebali proučiti izraze popularne religioznosti koju smo prethodno spomenuli kao praktičan izraz vjere. Potom pred teologijom stoji izazov i zadaća vrednovati i razlikovati mnoštvo novih oblika misli koje teolozi širom svijeta iznalaze. Teolozi imaju izazov međusobno se konfrontirati s ispravnom nakanom, slijedeći *sensus* vjere kako bi vrednovali različite teološke izričaje te razlikovali u kojoj mjeri autentično odražavaju božansku objavu. Potom teolozi stoje pred izazovom vrednovanja i novih pokreta u Crkvi koji su novi izljevi Duha Svetoga za Crkvu u našem vreme-

⁸⁸ Martin Luther, Tischreden, u: Ulrich Köpf – Helmar Junghans – Karl Stackmann (ur.), *Weimarer Ausgabe Tischreden 1*, 16, 13, Verlag Hermann Böhlhaus Nachfolger Weimar, Stuttgart, 2000.
„Sola autem experientia facit theologum.“

⁸⁹ Usp. Agemir Bavaresco, Public Opinion and Sensus Fidelium, *Daimon Revista Internacional de Filosofia*, 77 (2019.), 7-19.

⁹⁰ Kongregacija za nauk vjere, *Donum veritatis*, (24. V. 1990.), br. 2-5; 6-7, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19900524_theologian-vocation_en.html (28. V. 2023.).

nu.⁹¹ Crkveni pokreti su upravo *loci* intenzivnog življenja iskustva Boga i Crkve kao zajedništva vjernika. Nadahnuti su upravo određenom karizmom i *sensusom* vjere koji daje odraziti i posredovati ono božansko i kršćansko. Teologija je u tom slučaju u službi vjernosti apostolskoj predaji. Čineći tako, teolozi će biti sposobni prepoznati devijacije koje uzrokuju razne krize i nerazumijevanje vjere i suočiti se s njima, te predložiti Crkvi pozitivnu viziju suočavanja s određenom krizom.

ZAKLJUČAK

Sensus vjere intuitivan je i permanentan osjet koji egzistira u Crkvi kao zajednici koja nepogrešivo svjedoči istinu Objave, naviješta radosnu vijest te ispravno čini svete čine očitujući svoju povezanost sa svojom glavom, Kristom (Ef 5, 23). Svaki vjernik pojedinac može participirati na tom *sensusu* koji egzistira u Crkvi te preko tog *sensusa* primiti autentično iskustvo onoga istinitoga, dobrog, radosnoga i otkupljujućega u vjeri u koju se vjeruje i u vjeri kojom se vjeruje. Sam *sensus* tijesno je povezan s bogoslovnom krepošću vjere i ljubavi. *Sensus* vjere je u njegovu dosadašnjem definiranju dominantno bio prikazan kao kriterij prosudbe određene doktrine te potvrđivanje nepogrešivosti Božjega naroda. No, ovaj rad ide drugim tragom, a to je prikazati *sensus* vjere kao izvorište raznih oblika prerečenosti jednog sadržaja objave te različitih oblika stupanja u odnos s božanskim u Crkvi.

Sensus vjere je kompleksan pojam. Definiramo ga ponajprije kao dar Duha, tj. kao skup, splet ili klaster bogoslovne krepости vjere i darova znanja i razuma. Taj dar osposobljava pojedinca da oćuti i iskuša ispravan naćin vjerovanja i religioznih ćina. Daje vjerniku duhovnu analizu i prosudbu određene vjerske pojave te ga potiće da je prihvati ili odbaci. *Sensus* vjere je dakle izvorište ispravnih vjerskih formulacija i prakse, ali i kriterij njihove prosudbe.

Ovaj ćlanak nudi analizu teološkog pojma *sensus fidei* te naznaćuje neke naćine njegova oćitovanja u ćivotu vjernika pojedinca. *Sensus* vjere je intuitivan impuls koji prethodi refleksivnom procesu prosudbe koju vrši teologija. Naime, intuitivno prethodi racionalnom⁹² procesu te je iz tog razloga i *sensus fidei* onaj koji daje intuitivan dojam o nekoj stvari o kojoj potom reflektiramo i

⁹¹ Usp. Joseph Ratzinger, *Novi izljev Duha. Pokreti u Crkvi*, Zagreb, Verbum, 2008.

⁹² Usp. Giulia Callabretta - Gerda Gemser - Nachoem M. Wijnberg, The interplay between intuition and rationality in strategic decision making: A paradox perspective, *Organization Studies*, 38 (2017.), 3-4, 365-401.

stvaramo teološke tvrdnje. *Sensus* je vjere posebno aktualan u sinodalnom procesu⁹³ u kojem se Crkva nalazi. U tom smislu *sensus* vjere je itekako potrebno oslušivati i osjetiti što Duh danas govori crkvama (Otk 3, 22).

TO FEEL WHAT IS BELIEVED IN THE CHURCH. SOME THEOLOGICAL EMPHASES ON THE *SENSUS FIDEI*

Summary

The article offers the basic lines of the theological explanation of the category *sensus fidei*. First, the insufficient study of this concept in our domestic theology is discussed, but the general inability of theologians to define this term is also noted. The authors try to define the term as a tangle, a cluster of infused virtues of faith and the gifts of the Holy Spirit, primarily of reason and knowledge, which manifests itself as an intuitive sense and gives a non-reflective spiritual-affective insight about the true nature of a phenomenon or reality. By analysing a brief historical overview of the development of this theological concept, a broader outline of its meaning is reached. Furthermore, through this paper, an attempt is made to place the concept of *sensus fidei* in different theological contexts that can be interpreted by this term. An example of this is the reference of the Magisterium of the Church to the *sensus fidei* when certain teachings of the Church were formulated. Furthermore, this paper aims to say that the *sensus fidei* is not only a criterion for judging orthodoxy but is also a pneumatological source of Spirit-inspired practices and teachings that can be formulated in various movements in Christianity and various forms of popular religiosity within and outside the Catholic Church.

Keywords: theology, Church, sense of faith, *sensus fidei*, Magisterium of the Church, criteria of distinction, Holy Spirit, source of theology, religious movements, popular religiosity

⁹³ Usp. Ormond Rush, Inverting the pyramid: the *sensus fidelium* in a synodal church, *Theological Studies*, 78 (2017.) 2, 299-325.